

IFN Policy Paper nr 64, 2014

Utanförskapet – fortfarande en het politisk potatis om 20 år?

Magnus Henrekson

Utanförskapet – fortfarande en het politisk potatis om 20 år?*

Magnus Henrekson[#]

28 januari 2014

Inget begrepp har betytt mer i den svenska politiska diskussionen de senaste tio åren än ”utanförskapet”. Under decenniet dessförinnan var det ”vård-skola-omsorg” som stod i centrum i flera valrörelser. En tillräckligt stor andel av väljarna kunde skrämmas från att rösta borgerligt med argumentet att ”borgarna skulle rasera välfärden” om de kom till makten.

Utanförskapet blev den murbräcka som bröt både den socialdemokratiska makthegemonin och banade vägen för de nya moderaterna under ledning av radarparet Reinfeldt–Borg. Detta hade knappast lyckats om det inte funnits substans bakom begreppet. Det gick att med statistik visa att utanförskapet omfattade, lågt räknat, nästan en miljon människor och med en bredare definition kunde man landa på över en och en halv miljon.

Vintern 2013–2014 ser det ut som om även höstens val kommer att kretsa kring sysselsättning och utanförskap. Den sida som uppfattas ha den mest trovärdiga jobbpolitiken kommer sannolikt att vinna. Men hur ser det ut om 20 år? Kommer valet 2034 också att handla om jobb och utanförskap? Eller är frågan då löst genom att en inverterad befolkningspyramid gjort bristen på arbetskraft till det mest akuta problemet?

Basfakta om befolkning och sysselsättning

I vilken grad har alliansen lyckats minska utanförskapet?

Uppenbarligen går det att hävda, vilket alliansen gör, att hundratusentals människor gått från bidrag till arbete. Men det går också att hävda att utanförskapet är lika stort i dag som när alliansen tog över; ganska exakt 1,1 miljoner människor stod utanför den reguljära arbetsmarknaden såväl 2006 som 2013.

Detta är inte så märkligt som man skulle kunna tro. Sverige har haft en exceptionellt snabb folkökning det senaste decenniet. Som framgår av Figur 1 har befolkningen sedan 2002 ökat

* En förkortad och reviderad version av denna uppsats har publicerats med titeln ”Utbilda för arbete” i *Axess*, årg. 16, nr 1, sid 38–42, 2014.

[#] Professor och vd, Institutet för Näringslivsforskning (IFN)
e-post: magnus.henrekson@ifn.se

med över 700 000 i form av ett födelseöverskott på 200 000 och en nettoinvandring på drygt en halv miljon.

Alliansens bedrift är följande: trots den snabbt stigande befolkningen såväl totalt som i yrkesaktiv ålder har sysselsättningen hängt med befolkningsökningen. Andelen sysselsatta som andel av totalbefolkningen (45,7 procent) ligger kvar på samma nivå 2013 som 2006 (Figur 2). Andelen sysselsatta 20–64-åringar har till och med ökat något och ligger nu över 80 procent. Sysselsättningen har heller inte hållits uppe genom att fler arbetar deltid; antalet arbetade timmar per person i yrkesaktiv ålder ligger oförändrat på 1 050 timmar per år. Detta har skett trots en global finanskris som drabbat Europa särskilt hårt och trots en omfattande invandring av lågutbildade.

I USA är bilden en helt annan. Befolkningen har fortsatt att stiga ungefär i samma takt som i Sverige. Men antalet jobb sjönk under 00-talet, medan ökningen låg mellan 20 och 30 procent per decennium under andra hälften av 1900-talet. Sysselsättningskvoten i USA är i dag 6 procentenheter lägre än 1999 och det skulle krävas 18 miljoner (!) nya jobb för att USA skulle komma tillbaka till nivån vid millennieskiftet.¹ Sverige och USA ligger nu lika när det gäller genomsnittligt antal arbetade timmar per person, medan USA låg långt före Sverige för 15–20 år sedan.

I mer än 20 år har forskare larmat om problemet med en åldrande befolkning. Katastrofscenarier har målats upp där man varnat för skriande brist på arbetskraft och nödvändiga chockhöjningar av kommunalskatten på tiotals procentenheter för att klara vård- och omsorgsbehoven. Men ännu har katastrofen inte inträffat: skattetrycket har istället kunnat sänkas sedan 1990 med cirka tio procentenheter av BNP, trots att sysselsättningsgraden fortfarande är lägre än den var då.

Hur är det möjligt?

Huvudförklaringen är enkel: andelen av befolkningen i yrkesaktiv ålder började öka, inte minska, efter 1990 och det är först 2015 som den beräknas vara tillbaka på nivån 1990. Enligt SCBs långtidsprognos kommer andelen i yrkesaktiv ålder (20–64 år) bara att minska med fyra procentenheter (från 58 till 54 procent) fram till 2030 och sedan stabiliseras på den nivån (Figur 3). Att befolkningen i sig blir äldre är således inte något stort problem, det räcker med att pensionsåldern höjs med något år eller att ungdomar etablerar sig på arbetsmarknaden vid 27 års ålder istället för vid dagens 29 för att kompensera för denna lilla ökning. Det finns alltså inget ”köttberg” à la Pär Nuder eller behov av att jobba tills vi blir 75 som Fredrik Reinfeldt påstod våren 2013.

Samtidigt kan det inte förnekas att det finns stora problem som kommer att bli tydliga framöver och som pockar på en lösning:

¹ Erik Brynjolfsson och Andrew McAfee (2013). *Race Against the Machine: How the Digital Revolution is Accelerating Innovation, Driving Productivity, and Irreversibly Transforming Employment and the Economy*. Lexington, MA: Digital Frontier Press.

- De som invandrat under senare år har haft mycket svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Sysselsättningsgraden bland utomeuropeiska invandrare ligger mer än 30 procentenheter lägre än bland infödda, och har inte ökat sedan 2006. Det ser ut som att denna invandring kommer att fortgå i oförminskad eller till och med accelererad takt under ett antal år.
- Ungdomsarbetslösheten är mycket hög och den ålder vid vilken svenska ungdomar etablerar sig på arbetsmarknaden är exceptionellt hög.
- Det svenska utbildningssystemet lider av allvarliga brister, vilket visar sig både i en hög andel som går ut grundskola och gymnasium utan godkända betyg i kärnämnen och i starkt försämrade resultat relativt andra länder i internationella jämförelser.

Dessa brister har under 2000-talet kompensats av flera faktorer:

- Den faktiska pensionsåldern har stigit med nästan fyra år sedan slutet av 90-talet.
- Ersättningsnivåerna i A-kassa, socialbidrag, sjukpenning, förtidspension och ordinarie pension har frysts eller sänkts relativt motsvarande löner, en effekt som förstärks av jobbskatteavdraget. Det har också blivit svårare att erhålla bidrag. Sammantaget har detta inneburit ett ökat arbetsutbud och anpassningstryck i grupper med arbetsförmåga.
- Tjugo år av hög tillväxt och exceptionell reallöneökning bland tjänstemän (> 60 procent sedan mitten av 90-talet) och sänkta skatter i delar av tjänstesektorn (RUT, ROT, sänkt restaurangmoms) har banat vägen för en snabb tillväxt i tjänstesektorn.

Effekterna av dessa ”långt hängande frukter” är nu i hög grad tagna. Varje ytterligare höjning av pensionsåldern blir allt svårare att åstadkomma och acceptansen för ytterligare försämringar i trygghetssystemen kommer knappast att godtas politiskt. Det kommer alltså att bli betydligt svårare framöver att förhindra att utanförskapet återigen växer. Som jag ser det befinner vi oss vid ett vägskäl. Antingen tillåts utanförskapet stiga och sysselsättningsnivån sjunka eller så görs en kraftsamling för att förhindra detta. Båda dessa utvecklingsvägar är fullt möjliga.

Vad krävs för minskat utanförskap?

Låt oss först konstatera att det inte finns något Alexanderhugg i form av en särskild åtgärd som drastiskt minskar utanförskapet. Den föreställningen är annars inte helt ovanlig; på högerkanten torgförs ofta enkla recept som att det skulle räcka med att skrota LAS eller att tillåta hur låga löner som helst. Ett vanligt vänsterargument är att eftersom vi ändå försörjer människor så kan de lika väl anställas i offentlig sektor.

En första viktig förändring är att komma bort från utbildningsalarmismen, det vill säga föreställningen att de enkla jobben försvinner eller flyttar till lågkostnadsländer och att de jobb som blir kvar kräver allt högre akademisk utbildning. Det är visserligen sant att lönerna ökat kraftigast bland de allra skickligaste och mest talangfulla: framgångsrika chefer, framstående artister, de skickligaste juristerna, och så vidare. Men det är också sant att de som nu drabbas hårdast av rationaliseringar/datoriseringar och av konkurrens från låglöneländer är de i mitten av kompetensfördelningen.

Det förefaller enklare att automatisera de uppgifter som utförs av en bankkassörska, en ekonomiassistent och en specialutbildad industriarbetare än att automatisera det arbete som görs av en trädgårdsmästare, en hårfrisörska, en hemsamarit, en personlig assistent, en elektriker eller en rörmokare. Det är helt enkelt så att aktiviteter som kräver en viss grad av fysisk koordination i kombination med fortlöpande bedömning och anpassning efter omständigheter är svåra att automatisera. Dessa jobb flyttar heller inte till Kina eller Indien, eftersom arbetsuppgifterna måste utföras på plats, ofta vid ett direkt fysiskt möte med kunden. Fenomenet brukar kallas Moravecs paradox.²

Besläktat med detta är den märkliga tesen att Sverige, trots flera hundra tusen unga och invandrare som saknar jobb, måste ha arbetskraftsinvandring för att klara efterfrågan på arbetskraft i vården och omsorgen. Vad vi implicit säger med detta är att de som redan bor i Sverige och som saknar jobb inte kan förväntas eller ska behöva ta de jobben. Nej, dessa arbetsuppgifter ska utföras av människor från fattiga länder som flyttar hit. Sverige har i dag nästan 400 000 invandrare i arbetsför ålder som inte arbetar, till stor social kostnad framförallt för invandrarna själva. Det är mot denna bakgrund orimligt att tala om arbetskraftsbrist.

Om vi summerar antalet personer som har något av de 20 vanligaste yrkena bland kvinnor, visar det sig att endast för 11 procent av dessa krävs det en längre högskoleutbildning. Motsvarande siffra för männens 20 vanligaste yrken är knappt 25 procent. Se Tabell 1 för detaljer. Moravecs paradox talar för att en hög andel av de jobb som kommer att finnas på framtidens arbetsmarknad heller inte kommer att kräva så särskilt mycket specifik utbildning, särskilt inte akademisk sådan. Inte minst integreringen av IT i allt fler jobb gör att en allmän IT-kunskap – som idag i stort sett alla svenska ungdomar får – gör att många jobb inte heller i framtiden kommer att kräva långa utbildningar. Utöver exemplen ovan kan nämnas kundmottagare, biljettkontrollant, marknadsundersökare, säkerhetsvakt, restaurangpersonal, chaufför, sopåkare, lokalvårdare, receptionist, försäljare, yrkessoldat, cykelbud, och så vidare.

Jobbet kan man ofta lära sig snabbt under förutsättning att man har de rätta *icke-kognitiva egenskaperna*, såsom självdisciplin, social kompetens, motivation, arbetsmoral, uthållighet, pålitlighet och emotionell stabilitet. Dessa egenskaper går att träna i unga år, men de är svåra att träna upp senare utan mycket stora insatser. En som betonat de icke-kognitiva egenskapernas avgörande betydelse på arbetsmarknaden är nobelpristagaren James Heckman. Icke-kognitiva färdigheter tycks vara lika viktiga för framgång som kognitiva färdigheter.

Genomsnittlönen för högskoleutbildade är idag ca 33 000 kr i månaden. Det finns många icke-akademiska yrken där lönen är klart jämförbar, exempelvis elektriker, säljare och lokförare. Om man inkluderar större möjligheter att arbeta övertid är lönen efter skatt högre för en rad hantverkaryrken än för många akademiker. Ändå är det svårt att få tillräckligt många unga att utbilda sig till elektriker, VVS-installatörer och plåtslagare. För att inte tala om svårigheterna att få unga att från början bejaka ett yrkesliv inom exempelvis äldreomsorgen eller socialtjänsten, trots att arbetslöshetsrisken är i princip noll för den som är motiverad för jobbet.

² Hans Moravec (1988), *Mind Children*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Skolan har inte heller i samma utsträckning som förr fokus på de icke-kognitiva färdigheterna. Att lära ut karaktärsbyggande, normbildning samt pålitlighet och arbetsmoral gynnar alla elever. Dessa egenskaper är en viktig försäkring för att även de som inte skaffar en akademisk utbildning är eftertraktade på arbetsmarknaden.

Många decenniers socialdemokratisk propaganda för teoretisk utbildning och nedvärdering av praktisk kunskap har bidragit till att skapa dagens stora diskrepans mellan utbildningsval och vad som de facto efterfrågas och belönas. När man tar till sig detta blir det lättare att förstå varför sopåkare, elektriker och rörmokare kan ha högre lön än ämneslärare med en femårig universitetsutbildning.

Enligt min uppfattning ligger en stor del av lösningen när det gäller den åldrande befolkningen i att hjälpa till att anpassa ungas förväntningar på yrkeslivet till vad som faktiskt efterfrågas. I grunden är detta goda nyheter. Utbildningskraven är inte så snabbt stigande att alla utan en lång högre utbildning i framtiden blir arbetslösa. Det krävs bara att samhället fokuserar på en bredare träning i icke-kognitiva färdigheter som är användbara i alla jobb. För att undvika missnöje och frustration måste vi samtidigt, som den amerikanske psykologen och sociale aktivisten John W. Gardner påpekade, finna mening i att sträva mot excellens oavsett vad vi företar oss. Det måste kännas värdefullt att vara en excellent rörmokare eller en excellent förskollärare i lokalsamhället och inte bara en upphöjd musiker, idrottsstjärna eller företagsledare på den globala arenan.³

Arbetskraftsinvandring av lågutbildade behövs således inte, särskilt som det redan finns full arbetskraftsörlighet inom EU. Däremot finns det mycket som talar för arbetskraftsinvandring av högutbildade med särskilt efterfrågad kompetens av den typ som tillämpas i länder som Australien och Kanada. Ny forskning visar också att högkvalificerade jobb, särskilt i tätbefolkade städer, har stora spridningseffekter. Varje högteknologiskt jobb skapar ytterligare fyra–fem jobb i den lokala ekonomin. Motsvarande spridningseffekter finns inte när det gäller lågkvalificerade jobb.⁴

Den senare effekten visar på en avgörande faktor för att drastiskt minska utanförskapet: fortsatt urbanisering. I takt med tjänstesamhällets framväxt blir ökad specialisering i tjänsteproduktionen en allt viktigare källa för tillväxt och jobbskapande. Befolkningstäta miljöer har här stora fördelar. Den täta stadens starkt specialiserade företag skapar efterfrågan på arbetskraft med specialiserade kunskaper. Innovativitet och entreprenörskap underlättas när människor interagerar och byter jobb både inom och mellan branscher. Att producera specialiserade tjänster till en rimlig kostnad kräver ett högt kapacitetsutnyttjande, vilket i regel förutsätter en hög befolkningstäthet. På samma sätt blir kostnaden för vägar, elnät, avloppssystem, sophantering och annan infrastruktur per capita mycket lägre i täta miljöer med en högre utnyttjandegrad.

För att detta ska bli möjligt krävs kraftigt ökade investeringar i infrastruktur och bostäder i och runt de större städerna. Detta kan bara bli verklighet om ett antal politiska lösningar

³ John W. Gardner (1961), *Excellence: Can We Be Equal and Excellent too?* New York: Harper.

⁴ Enrico Moretti (2012), *The New Geography of Jobs*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.

dyrkas upp: tanken på att hela Sverige ska kunna leva med hjälp av subventioner måste ges upp, hyresregleringen avskaffas och staten måste storsatsa på ökade investeringar i infrastruktur.

Dessa åtgärder, om de bär frukt, innebär också en automatisk förbättring av företagsklimatet. Det blir helt enkelt mer attraktivt att starta, driva och expandera företag för den som har talang och förmåga till detta. Det betyder inte att man, som Alliansen tenderat att göra, kan bortse från efterfrågan på arbetskraft. Det är trots allt frivilligt att vara företagare och anställa människor. Varje regering som vill avskaffa utanförskapet måste ha fokus både på efterfrågesidan, dvs säkerställa attraktiva betingelser för att skapa jobb, och utbudssidan, dvs drivkrafter för enskilda att bjuda ut sin arbetskraft och fortlöpande skaffa sig värdefull kompetens.

Den andra vägen

Det är således fullt möjligt att utanförskapet om 20 år är ett marginellt fenomen jämfört med i dag, men är det troligt?

Även om det går att definiera vilka insatser som krävs, måste vi fråga oss om det går att uppamma tillräcklig politisk konsensus och beslutskraft för att genomföra dem. Det finns många faktorer som talar emot och att vi återigen går mot ökat utanförskap och segregering.

För det första har det visat sig att kostnaden inte är så stor som man tidigare trott. Sverige har kunnat fungera med ett stort utanförskap under lång tid utan att det lett till allvarliga finansieringsproblem för offentlig sektor. Det har gått att trimma systemen successivt och sänka transfereringarna relativt heltidsarbetandes inkomster utan alltför stora protester. Skatten från de välavlönades allt större inkomster räcker helt enkelt till fler bidragsförsörjda i dag jämfört med tidigare. Ett viktigt skäl till detta är att, givet alla förändringar i produktions- och konsumtionsmönster har det blivit allt svårare att mäta inflationen och mycket tyder på att den överskattas. Även de försiktiga justeringar som föreslogs av den amerikanska Boskin-kommissionen kom fram till att inflationen överskattades med över en procentenhet per år. Konsumentprisindex fångar inte fullt ut effekten av kvalitetsförbättringar, helt nya produkter och ökad försäljning i lågprisvaruhus. Till detta kommer att prisutvecklingen varit mycket förmånlig på de varor och tjänster som väger tungt i låginkomsttagares konsumtionskorg, medan inflationen varit högre på höginkomsttagarnas konsumtionskorg.⁵

Tills nyligen spenderade de flesta större delen av sin inkomst på fysiska produkter som bilar, vitvaror och tv-apparater. Dessa produkter är både rivaliserande och exkluderande. Om jag använder dem kan ingen annan göra det. En stor och ökande del av konsumtionen utgörs av onlinetjänster (spel, underhållning, nyhetskonsumtion, sociala medier etc). Dessa tjänster tenderar att vara dyra att utveckla, medan marginalkostnaden är noll eller nära noll. De är också icke-rivaliserande – att en viss person konsumerar en internetjänst hindrar inte andra

⁵ Christian Broda och John Romalis (2009), "The Welfare Implications of Rising Price Dispersion". Graduate School of Business, University of Chicago.

att göra det samtidigt. Om man ska döma efter hur vi spenderar vår tid värdesätter vi dessa tjänster mycket högt, medan det pris vi betalar för dem ofta bara är en bråkdel av det upplevda värdet. Sammantaget gör detta att förutsättningarna för att få ett meningsfullt och aktivt liv, trots låg inkomst, är betydligt större idag än för 20–30 år sedan.

De arbetsuppgifter som vi inte kan förmå de egna invånarna att utföra kan åtminstone under ytterligare några decennier utföras av migrantarbetare från fattigare EU-länder eller u-länder. En tillvänjning och normalisering av sådana tendenser förefaller gå snabbt. I Grekland uppskattar man att det finns fler än en miljon illegala invandrare som utför det arbete som greker inte längre vill göra. Situationen är likartad i Spanien. Sakta men säkert blir detta allt mer utbrett även i Sverige. Formellt är arbetsgivare skyldiga att betala kollektivavtalade löner till utländsk arbetskraft. I praktiken kan dock detta sällan kontrolleras. Ingen blir egentligen förvånad när det exempelvis framkommer att nagelskulptriser från Vietnam tjänar 6 500 kr per månad eller att pakistanska diskare jobbar för en timlön på några tior.

De högerdebattörer som i dag högljutt förespråkar fri arbetskraftsinvandring verkar helt ha anslutit sig till den linjen. Den lokale restaurangägaren ska inte behöva göra sig omaket att rekrytera och arbetsleda en arbetslös som redan finns tillgänglig lokalt. Istället anser de det rimligt att denne ska ta hit en person från ett annat land för att göra samma jobb. I praktiken innebär detta inte bara en press nedåt på reallönerna för lågutbildade utan också att utanförskapet förstärks för dem som står längst från arbetsmarknaden.

Det finns ytterligare några komplikationer som kan resultera i att den ekonomiska eliten trots allt bjuder motstånd mot ett permanentat utanförskap för en betydande andel av befolkningen. Den första har att göra med ojämlikhetens effekter på tryggheten. Huruvida detta blir ett stort problem beror på hur snabbt bostadssegregeringen ökar.

En andra komplikation har att göra med kvaliteten på de skattefinansierade utbildnings- och omsorgstjänsterna. Efterfrågan på dessa tjänster ökar mer än inkomsten. Ju större skillnader i inkomster desto mindre benägna kommer höginkomsttagarna vara att nöja sig med den kvalitet på utbildning, omsorg och vård som systemet erbjuder. På utbildningsområdet har det fria skolvalet i praktiken inneburit att staten givit upp ambitionen om en likvärdig skola. Den som bor i rätt område och/eller ställer sig i rätt köer får bättre utbildning. När det gäller vård och omsorg växer allt fler privata alternativ fram där kvaliteten kommer att vara högre. Men så länge man inte tillåter köp av tilläggstjänster utöver det offentliga erbjudandet kommer det att innebära att den som inte är nöjd med vad det offentliga har att erbjuda måste betala två gånger för tjänsten (både över skattsedeln och sedan privat).

Vilken väg kommer att väljas?

Hur ser det då ut om 20 år, kommer utanförskapet fortfarande att vara en het politisk fråga? Eller har utanförskapet kraftigt reducerats? Har ett stort utanförskap accepterats som normalt och något som samhället har råd med och därför saknar politisk kraft och vilja att bekämpa?

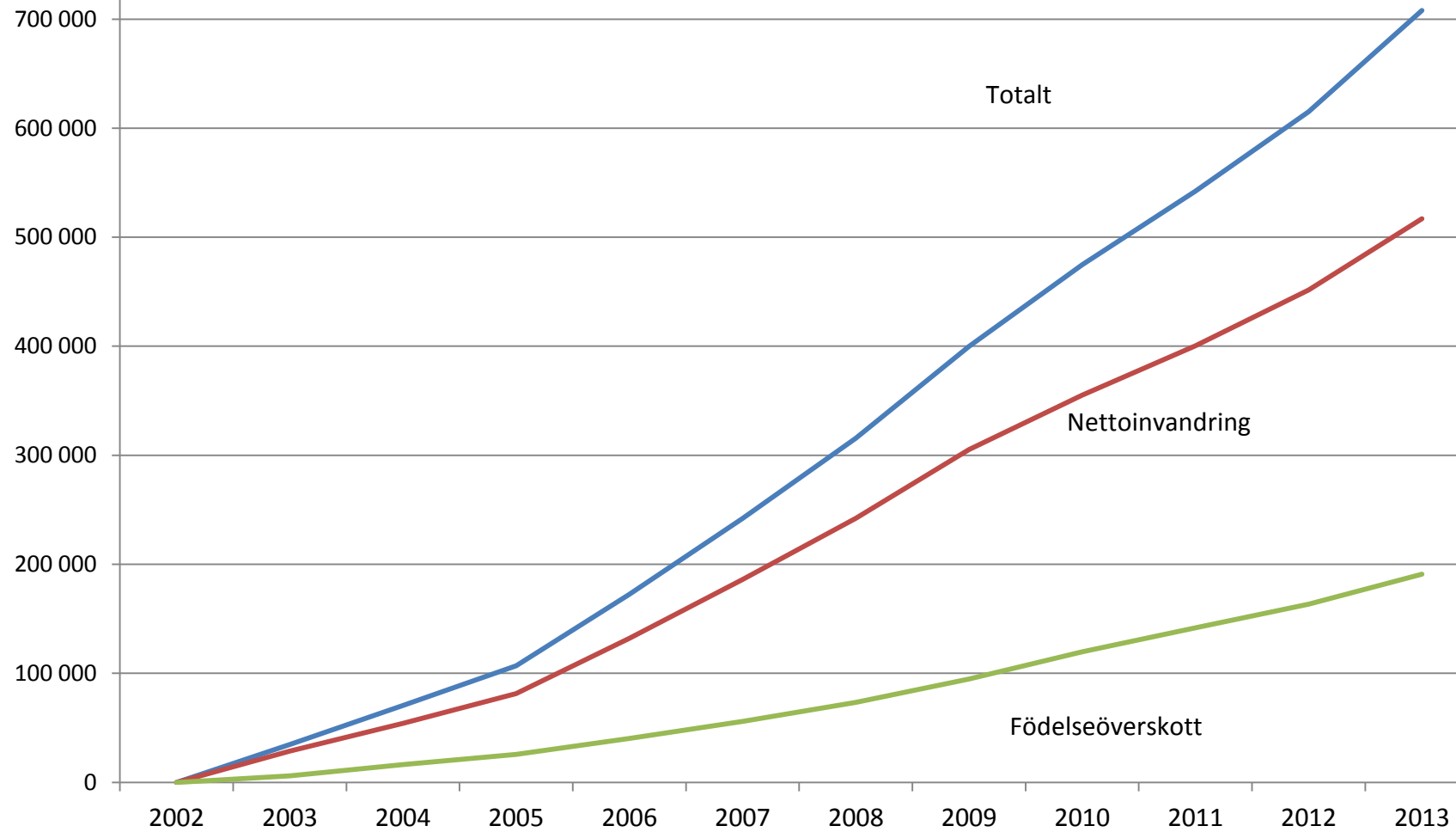
Mitt grundtips är tyvärr att utanförskapet kommer att bestå i åtminstone nuvarande omfattning och ses som något normalt. Vi kommer helt enkelt att vänja oss vid det. Var och en får lära sig hantera dess praktiska konsekvenser efter bästa förmåga. Tillvänjningen går snabbare än vad de flesta vill tillstå. Jag minns hur ledande ekonomer runt 1990 sade att om arbetslösheten stiger över 3 procent i Sverige, då blir den sociala situationen ohanterlig. Det tog bara ett par år så var arbetslösheten på kontinentaleuropeisk nivå utan att något sådant hände. Det tog heller inte mer än några få år för svenska medelklassfamiljer att vänja sig vid att en främling kom och städade deras hem, något som de flesta uppfattade som otänkbart i början av 1990-talet.

Tabell 1 De 20 vanligaste yrkena för anställda kvinnor och män (16–64 år) 2010

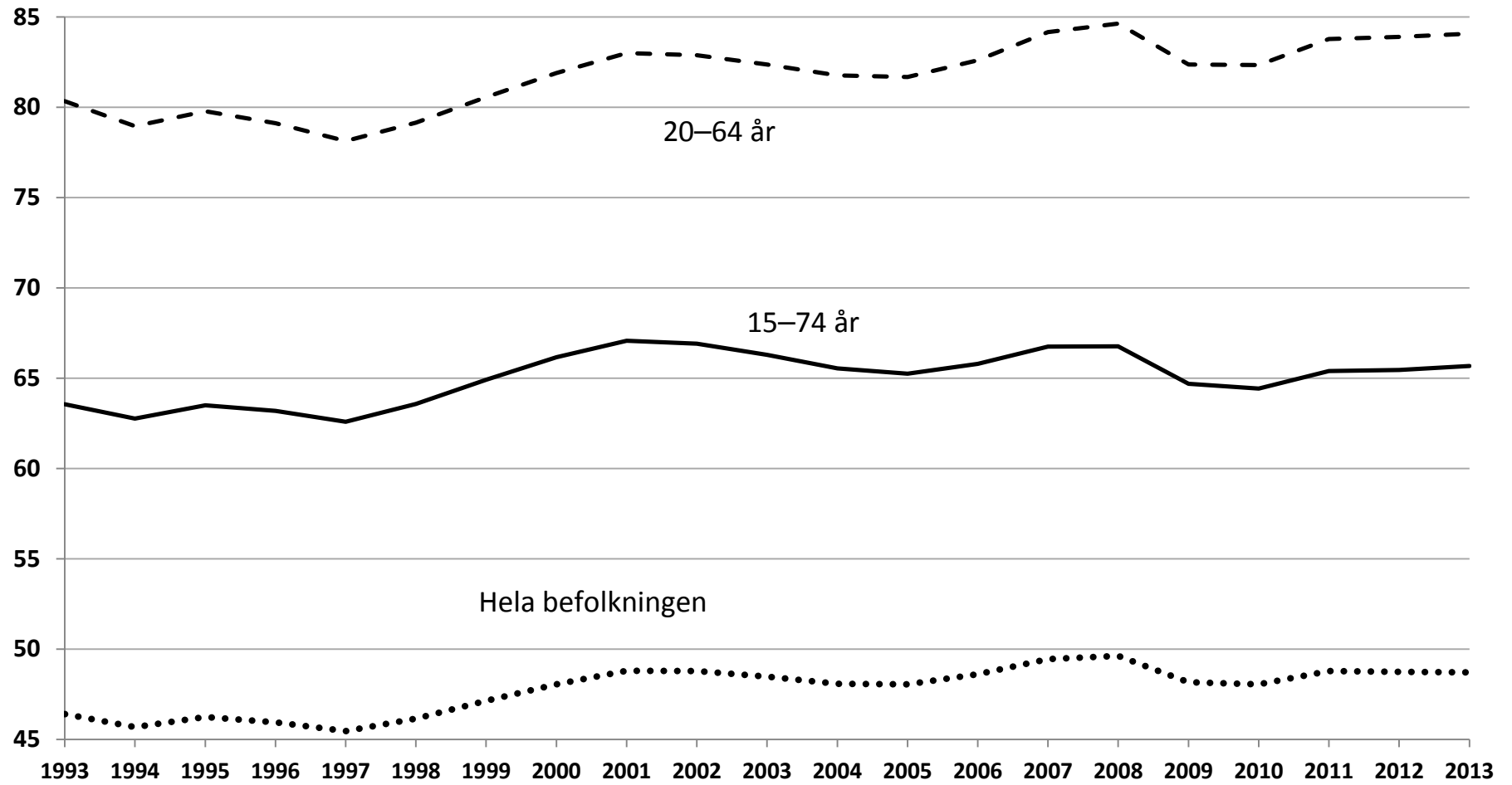
Kvinnor	Antal	Män	Antal
Undersköterskor, sjukvårdsbiträden m.fl.	155 011	Företagssäljare	61 164
Vårdbiträden, personliga assistenter m.fl.	124 552	Systemerare & programmerare*	57 435
Barnskötare m.fl.	79 375	Lastbils- & långtradarförare	53 622
Förskollärare & fritidspedagoger	77 480	Lagerassistenter m.fl.	44 859
Övrig kontorspersonal	65 339	Byggnadsträarbetare, inredningssnickare m.fl.	44 363
Försäljare, fackhandel	64 769	Försäljare, fackhandel	40 218
Grundskollärare*	61 280	Verktygsmaskinoperatörer	35 236
Hotell- & kontorsstädare m.fl.	53 549	Fastighetsskötare	33 300
Skötare & vårdare	49 319	Datatekniker*	32 213
Bokförings- & redovisningsassistenter	47 820	Motorfordonsmekaniker & motorfordonsreparatörer	28 665
Försäljare, dagligvaror	46 658	Vårdbiträden, personliga assistenter	27 252
Köks- & restaurangbiträden	43 814	Installationselektriker	25 375
Övriga sjuksköterskor	41 233	Maskiningenjörer & maskintekniker*	23 567
Administrativa assistenter	35 476	Övriga maskinoperatörer & montörer	22 435
Administratörer i offentlig förvaltning*	27 988	Övriga ingenjörer & tekniker*	22 172
Kontorssekreterare, läkarsekreterare m.fl.	27 796	Försäljare, dagligvaror	21 470
Företagssäljare	24 509	Maskinmekaniker, maskinmontörer & maskinreparatörer	20 906
Socialsekreterare & kuratorer*	22 255	Övrig kontorspersonal	20 623
Receptionister m.fl.	20 701	Byggnadsingenjörer & byggnadstekniker*	19 726
Kockar & kokerskor	18 617	Buss- & spårvagnsförare	19 406
Andel som kräver längre högre utbildning (yrken markerade med *)	10,3 %		23,7 %

Källa: SCB.

Figur 1. Befolkningsutvecklingen 2002–2013

Figur 2. Totalt antal sysselsatta som andel av olika åldersgrupper 1993–2013

Figur 3. Andel av befolkningen i yrkesaktiv ålder (20–64 år) 1990–2012 samt prognos fram till 2050

